

Touko Perko

KAKSI VAPAUSSOTAA

VIHA, VALLANKUMOUS,
TERRORI JA UUDEN ALKU
1905-1919

ATENA

© Touko Perko ja Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

Atena
Jyväskylä
atena.fi

ISBN 978-951-1-42450-5

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Ulla Eliinalle, lasteni äidille ja lastenlasteni isoäidille

SISÄLLYS

Lukijalle 9

PROLOGI: Sodalle rakennetut myytit 13

OSA I

Sisällissodan raadollisuus 25

Nuijasota punakapinan taustakertomuksena 37

OSA II

Sorretun voimasta syntyi kumousliike 49

Agitaattorit – kapina-aatteen airuet 61

Vihan kylvä synnytti kostonhalun 77

Vuosi 1917 – otollista aikaa kumoukselle 89

OSA III

Kapinaan ja amatöörien sotaan 123

Terrori ja tuomiot osana sotatoimia 155

Punakaarti johti terroria 177

Pyrkimys löytää terrorille laillinen perusta 207

Unelma punaisesta Suur-Suomesta 249

OSA IV

Vähäistä pyrkyä sovintoon	281
Sodan monet kasvot	313

OSA V

Mitä jäi käteen kapinasta?.....	363
Syntyi uusi SDP	383
Valkoisen Suomen saavutukset	413
EPILOGI: Saksan panos oli ratkaiseva.....	421
Lähteet.....	427
Viitteet.....	437

LUKIJALLE

Tämä kirja sai alkunsa kesällä 2018, jolloin oli kulunut sata vuotta sisällissodastamme. Ystäväni Risto Krogerus oli juuri lukenut edellisen kirjani von der Goltzista ja Mannerheimista. Siitä keskustellessamme rovasti totesi, että kevättä 1918 oli julkisuudessa käsitelty perin suppeista ja osin värittyneistä näkökulmista, eräänlaisina mikrotutkimuksina, joissa syyt ja seuraukset eivät kunnolla avautuneet. Krogerus kehotti minua tarttumaan aiheeseen siten, että tavoitteena olisi laaja ja mahdollisimman objektiivinen kokonaisesitys, jossa pääpaino olisi tutkimusten, aikalaislähteiden ja muistelmien analyysissa. Kiitos Risto kun opastit tärkeän aiheen pariin.

Kirjaa viimeistellessäni syttyi 24. helmikuuta 2022 Euroopassa raaka sota, kun Venäjän itsevaltiainen presidentti Vladimir Putin hyökkäsi Ukrainaankin. Putinin propaganda kutsui hyökkäystä sotilaalliseksi erikoisoperaatioksi, jonka tarkoitus oli vapauttaa Ukrainan venäläiset »Kiovan fasistisen hallituksen sorrosta». Todellisuudessa kyse oli täysimittaisesta sodasta, joka muutamassa viikossa rusikoi monet Ukrainan kaupungit raunioiksi ja tappoi julmasti isot joukot siviilejä.

Ukrainan sodassa, joksi sitä toistaiseksi kutsuttakoon, on melkein kaikki samat elementit kuin Suomenkin vuoden 1918 sisällis-

sodassa. Sitä edelsi vuosikausien vihakampanja ja propaganda. Muita yhdistäviä tekijöitä olivat sodan raakuus, jonka Putinin joukot nopeasti kehittivät todelliseksi tuhoamissodaksi. Siitä tuli modernin sodan terroria, jolla Venäjä pyrki lannistamaan ukrainalaisten taistelutahdon. Huomattava on, että myös Suomen sisällissota oli käsittämättömän raaka, ei siinäkään ihmishengelle paljon armoa annettu.

Kun Ukrainan sodan historiaa myöhemmin kirjoitetaan, so-
taa tullaan kutsumaan monilla eri nimillä. Tällä hetkellä nimiä
ovat edellä jo mainitut Putinin erikoisoperaatio, hyökkäyssota ja
tuhoamissota. Myös oman kirjani otsikko »Kaksi vapaussotaa»
antaa myöhemmille otsikoille aineksia: Ukrainalaiset taistelevat
itsenäisyytensä ja itsemääräämisoikeutensa puolesta ja vapau-
tuakseen Moskovon aiheuttamasta pysyvästä uhkasta. Putin puo-
lestaan sanoi olevansa pakotettu sotaan vapauttaakseen Ukrai-
nan venäläiset. Hänen todellisena päämääränään on ikaikainen
Suur-Venäjä, ja tästä näkökulmasta Ukrainan sota on Putinille
myös sisällissota, kun ukrainalaiset eivät halua alistua hänen suu-
riin suunnitelmiinsa.

*

Suomen sisällissotaa on käsitelty sadoissa teoksissa ja muissa
julkaisuissa. Niitä analysoidessani kiinnitän huomiota myös vä-
hemmän tunnettuihin asioihin ja kehityskulkuihin, ja rakennan
tekstille vankan kehityksen vuosilta 1905–1919. Pohdin syitä ja seu-
rauksia ja tarkastelen sisällissotamme laajoja konteksteja. Kuten
monet tutkijat ovat todenneet, tällaisia aiheita ei voi koskaan tut-
kia loppuun: aina löytyy uutta analyysia, uusia lähestymistapoja
ja uudenlaisia asioiden konteksteja. Ja lisäksi vähänkin laajemman
yleisön tiedot eivät ole niin hyvät kuin uskotaan, tai sitten niitä
sävyttävät ennakkoluulot.

Lähden siitä, että informaation paljous ja näkökulmien rikkaus palkitsevat lukijaa, samoin pyrkimykseni tasapuoliseen tarkasteluun. Tämän käsittelytavan seurauksena tekstissäni on paljon sitaatteja, kun olen laittanut lähteet keskustelemaan keskenään. Pyrkimykseni tasapuoliseen tarkasteluun näkyy jo kirjani otsikossa. Kun valkoiset korostivat sotineensa vapauttaakseen Suomen Venäjältä, yhtä lailla punaiset taistelivat saadakseen itselleen uudenlaista yhteiskunnallista vapautta.

Olen etsinyt sisällissodan kokonaiskuvaa valtakunnan tasolta mutta myös maan rajojen ulkopuolelta. On ollut tarpeen aloittaa vuodesta 1905, sillä sota ei ollut äkillinen leimahdus, vaan pitkän poliittisen ja yhteiskunnallisen prosessin huipennus. Tarkastelun päättövuodeksi olen ottanut vuoden 1919. Silloin oli ehditty pitää jo ensimmäiset uuden lainsäädännön mukaiset kunnallisvaalit vuoden 1918 lopulla ja vuoden 1919 alussa sekä ensimmäiset sodan jälkeiset eduskuntavaalit maaliskuun alussa 1919.

Molemmissa vaaleissa sosiaalidemokraatit menestyivät hyvin, työväestö nousi kirjaimellisesti tuhkasta ja SDP saattoi aloittaa tappiostaan oppineena pitkäjänteisen työn maltillisten porvarien kanssa. Kyseessä oli uudistuvan SDP:n edustaman työväestön kuoleman jälkeinen ylösnousemus, jos tällainen kristillinen metafora sallitaan. Alkoi toipuminen, joka vei vuosia, jopa vuosikymmeniä.

Ystäväni, prikaatikenraali ja sotahistorian dosentti Pentti Airio on lukenut käsikirjoituksen ja kommentoinut sitä. Hän katsoo, että kirjani noudattaa saksalaisen Leopold von Ranken (1795–1886) kuuluisaa määritelmää, jonka mukaan historian tulee kertoa ihmisille, mitä oikeastaan tapahtui: »Wie es eigentlich gewesen ist?» Tämä on edelleenkin hyvä lähtökohta silloin, kun pyrkimyksenä on kirjoittaa menneisyydestä mahdollisimman tasapuolisesti ja kertoa surullisen kevään 1918 tapahtumat taustoineen ja seurauksineen siten kuin ne on tutkimuksissa, muistelmissa, asiakir-

joissa ja lehdissä esitetty. Tutkijan tehtävä ei ole jakaa moraalisia arvoarvostelmia eri osapuolten toiminnasta eikä myöskään jossitella sillä, mitä olisi tapahtunut, jos olisi toimittu toisin.

Tämän todetessani muistelen arvostettua oppi-isääni Päiviö Tommilaa. Kun hänestä tuli akateemikko vuonna 2004, television toimittaja koetti saada häneltä jotain hienoa historiantutkimuksen teoriaa. Tuore akateemikko vastasi rauhalliseen tapaansa ja perin rankelaisittain: »No, me historioitsijat kerromme, mitä oikein on tapahtunut.»

Pentti Airion lisäksi kiitän historian lehtori emeritus Jouko Lahteroa käsikirjoitukseni kommentoinnista, samoin taloushistorian professori emeritus Ilkka Nummelaa keskusteluista, jotka auttoivat ymmärtämään, mitä sisällissota rahassa mitaten maksoi.

Suomen Tietokirjailijat ry:tä kiitän taloudellisesta kannusteesta. Kustannusyhtiöni Atena ansaitsee monet kiitokset: kustantaja Ville Rauvola osoitti poikkeuksellista ripeyttä tarttuessaan aiheeseen, kustannustoimittaja Panu Väänänen teki harkitsevaa ja huolellista työtä teoksen viimeistelyvaiheessa.

Helsingin Ullanlinnassa 23.5.2022

Touko Perko

SODALLE RAKENNETUT MYYTIT

Niin kuin hyvin tiedetään, sisällissota on julmempi, raadollisempi ja verisempi kuin useimmat muut sodat, kutsutaan sitä sitten vallankumoukseksi, kapinaksi, kansalaissodaksi tai vapaussodaksi – nimitys, jota valkoisten lisäksi käyttivät myös punaiset.

Suomen sota 1918 on yksi verisimpiä sisällissotia. Julmaksi sodan teki se, että taisteluissa kuolleiden 11 500 punaisen ja valkoisen lisäksi molempien osapuolten terrorissa tapettiin yhteensä 9 150 suomalaista. Vankileireillä kuoli noin 13 000. Osa kaatuneista ja vankileirien kuolleista oli teloitettuja, jotka merkittiin kuolleiksi tai kaatuneiksi. Kaikkiaan suomalaisia kuoli sisällissodan uhreina noin 34 000.¹

Suomen sota keväällä 1918 oli alkuun sekä punainen vallankumous että kansalaissota, joka sananmukaisesti tarkoittaa kansalaisten välistä sotaa ja joka lähti siitä, että kumpikin osapuoli taisteli omien tärkeinä pitämiensä arvojen puolesta. Merkittävää on, että syksyllä 1917 ja sodan alkuvuokoina sotaa kutsuttiin kansalaissodaksi myös porvaripoliitikkojen puheissa, valkoisen Suomen sanomalehdissä ja Mannerheimin päämajassa. Melkoista ihmetystä suomalaisissa herätti Mannerheimin heti sodan alussa 30. tammikuuta *Venäjän urhoollisille sotilaille* antama julistus, jossa

hän vakuutti, ettei kyse ollut sodasta Venäjää vastaan vaan yksinomaan taistelusta punaisia suomalaisia vastaan. Tässä vaiheessa ylipäällikkö julisti sodan selväksi kansalaissodaksi. Mannerheimin teksti julkaistiin *Vaasa*-lehdessä 5. helmikuuta ja *Keskisuomalaisessa* kaksi päivää myöhemmin. Julistuksessa sanottiin:

Minun päällikkyyteni alaiset, itsenäisen Suomen tasavallan talonpoikaisjoukot eivät sodi Venäjää vastaan, vaan ovat nousseet suojelemaan vapautta ja laillista hallitusta sekä säälimättä kukistamaan niitä huligaani- ja rosvojoukkoja, jotka julkisesti uhkaavat maan laillista järjestystä ja omaisuutta.

Vasta kun jääkärit tulivat Suomeen ja alkoivat ihmetellä, että keskenäänkö täällä suomalaiset sotivat ja sitäkö varten he olivat Saksassa ja Saksan itärintamalla oppineet sotataitoja, nimi vaihtui vähitellen vapaustaisteluksi ja vapaussodaksi. Ne myös kuulostivat paljon komeammilta päiväkäskyissä, puheissa ja teksteissä, ja ajatukselle tuli lisää syvyyttä ja iskuvoimaa, kun samalla ryhdyttiin korostamaan sodan bolsevisminvastaisuutta.

Mannerheim puhui julkisesti vapaussodasta vasta Tampereen valtauksen päättyessä, päiväkäskyssään 7. huhtikuuta. Siihenkään tilanteeseen se ei sinällään kovin hyvin sopinut. Valkoisten ylipäällikkö halusi tällä korostaa sitä, että Tampereen valtaus merkitsi pitkää askelta kohti Suomen vapautta ja itsenäisyyttä, ja että sota oli tämän voiton ansiosta jo asiallisesti ratkaistu, ilman saksalaisia, jotka olivat nousseet maihin Hangossa muutamaa päivää aikaisemmin.²

Valkoiset saivat Tampereella noin 11 000 vankia, joiden joukossa oli sodan jalkoihin jääneitä siviilejä ja myös venäläisiä sotilaita. Valkoiset surmasivat kaikki vangiksi saamansa venäläiset sotilaat, joita oli noin kaksisataa. Käytännöksi tuli, että vapaussodan merkeissä kaikki venäläissotilaat ammuttiin. Harjoitettuun

sotapropagandaan nähden venäläisvankien luku Tampereella oli vaatimaton, eikä se oikein tukenut johtoajatusta siitä, että käytiin vapaussotaa venäläisiä vastaan.³

Marko Tikka pohtii liseniaattityössään kiinnostavasti sodan nimikysymystä. Hän lähtee siitä, että sisällissodan jälkeisessä yhteiskunnassa oli vahva yleispoliittinen tarve konsensukseen, mikä loi pohjan sotatapahtumien aktiiviselle unohtamiselle. Siksi oli luonnollista, että terrorin ensi vaiheiden asiakirjat joko hävitettiin tai piilotettiin – punaisella puolella niitä ei paljon syntyntykään. Sen sijaan silloiselle yhteiskunnalle, sodan molemmille osapuolille, oli tärkeää *mytologisoida sota* eli rakentaa taistelulle keskeiset myytit ja unohtaa sodan naturalistiset piirteet.

Valkoiset rakensivat Tampereen taistelun jälkeen myyttiä vapaussodasta, joka oli taistelua kansallisen itsenäisyyden turvaamisesta. Sodan jälkeen tälle myytille antoi uskottavuutta bolsevikki-Venäjän kehitys Neuvostoliitoksi, joka koko olemassaolonsa ajan oli Suomelle vakava potentiaalinen uhka. Tässä argumentoinnissa oli se heikkous, että vuoden 1918 ratkaisuja selitettiin myöhemmällä kehityksellä. Vapaussota-teeman ohessa valkoiset korostivat sitä, että punaisten nousu oli kapinaa myös yleisillä ja yhtäläisillä vaaleilla valittua eduskuntaa vastaan, jolloin kyse oli valtiorikoksesta. Ja kun valkoiset puhuivat »punaryssistä», he halusivat alleviivata punaisten läheistä yhteyttä Venäjän bolsevikkeihin, jolloin kapinasta tuli maanpetoksellista toimintaa.

Filosofi Oiva Ketosen mukaan vapaussota-termi pyrki peittämään punaisten sosiaalisen protestin, joka kapinaan sisältyi. Se ei myöskään viitannut terrorismiin, johon sodan voittajatkin syyllistyivät. Vapaussota-sana kielsi sekä voittajan vastuun että hävinneiden asian oikeutuksen, ja siksi sodan voittajat ovat omaksuneet termin. Vapaussota oli käytännöllinen termi myös silloin, kun puuhattiin valtaushankkeita Itä-Karjalassa. Vapaussota voitiin

tulkita sotatilaksi Venäjää vastaan, ja silloin oli mahdollista ylittää itäraja ilman sodanjulistusta.⁴

Kirjassaan *Kansakunta murroksessa* Ketonen pohtii myös sitä, missä määrin punakaartilaiset lähtivät taisteluun sosialistisen ideologian puolesta. Akateemikko päätyy siihen, että kovin harva näitä oppeja tunki ja niiden puolesta taisteli. Siitäkään ei kapitalisilla ollut tietoa, millainen sosialismin lupaama uusi yhteiskunta tulisi olemaan.

He taistelivat yhtä paljon oman arvonsa täyden tunnustamisen puolesta sitä yhteiskuntaa vastaan, jossa virkamies suhtautui kansanihmiseen, tilallinen alustalaiseen ja tehtaan isäntä työntekijään isällisen alentuvasti niin kuin tämä luonnostaan olisi ollut olemukseltaan rajoitetumpi ja vähemmän merkitsevästi ihminen ja vähemmän aikuinen kuin hän itse oli. [...] Kun toinen oli noussut ase kädessä toista vastaan, niin tämän toisen oli pakko, piti hän itseensä kuinka paljon parempana tahansa, tappionsa uhalla tunnustaa toinen ainakin tässä tilanteessa tasa-arvoiseksi, sillä taistelun vaarat eivät olleet riippuvaisia yhteiskunnallisista arvoista.

Vaikka mitään yhteyttä voittajien ja voitettujen välillä ei näyttänyt olevan, filosofi Ketonen oli sitä mieltä, että tämän raa'an sodan ytimestä löytyi tasa-arvoistumisen siemen. Kansallisen kehityksen kannalta oli sittenkin hyväksi – vaikka sodan tappiot olivatkin kohtuuttomat – että muutos tapahtui samaan aikaan kun Suomesta tuli itsenäinen valtakunta. Se pohjusti tietä kansalliselle eheytymiselle ja rakensi perustaa muun muassa komealle »talvisodan ihmeelle».⁵

Tästä näkökulmasta käsin kyse oli myös työväestön vapausodasta, vähittäisestä tasa-arvoistumisesta porvarillisessa yhteiskunnassa. Tuoreeltaan asian toi esiin boheemi työläiskirjailija

Kaspero Tanuu, joka sodan alussa toimi kansanvaltuuskunnassa konekirjoittajana. Omasta pyynnöstään hänestä tuli punaisten propagandisti. Helmikuussa 1918 hän kirjoitti runon *Pyhä sota*, jonka monet työväenlehdet, muun muassa turkulainen *Sosialisti*, julkaisivat. Siinä Tanuu kannusti kaikkia tovereita tarttumaan kivääriin, koska alkanut oli *pyhä vapaussota*. Vaikka työväen veri virtasi, periksi ei saanut antaa. *Mieluummin tahdomme kaatua taistossa: orjalla vapauskaiuu on vaistossa*. Tannun runon ohella kirjoitettiin myös muita saman sävyisiä runoja, kuten *Kaatuneille vapaussankareille*, jonka ensiesitys oli 10. maaliskuuta Ahvenanmaalla kaatuneen kymmenen punaisen hautajaisissa Turussa.⁶

Vallankumoushallituksen ulkoasiainkomissaari Yrjö Sirola puolestaan antoi *Dagens Nyheterille* maaliskuun alussa lausunnon, jonka mukaan vallankumouksen veriuhrin vuodatettiin »vapauden voitoksi». ⁷ Tähän ilmaisuun sisältyi se tulkinta, jonka mukaan vanhan vallan kaatamisessa oli kysymys myös vapaustaistelusta.

Työväestön itsetunto ja yhteiskunnallinen asema olivat alkaneet vahvistua jo sortokausien aikana, jolloin venäläisvallan paineissa tarvittiin kansallista eheytymistä. Yhteiseen venäläisvastaiseen rintamaan kutsuttiin myös suomalainen työmies. Vähitellen loppuivat puheet säätyihin kuulumattomasta rahvaasta ja sen sijaan alettiin puhua kansasta, jonka joukkovoima tunnustettiin ja johon luotettiin. Konkreettisesti muutos näkyi muun muassa siten, että siististi pukeutunut »kansanmies» alkoi päästä aikaisemmin vain säätyläisille tarkoitettuihin ravintoloihin.⁸

Tähän ajatteluun istuu hyvin seuraava analyysi. Seppo Aalto kertoo, miten Kymintehtaiden kapinalliset pitivät sotaansa myös vapaussotana. Pohjaa tälle antoi se, että kansanvaltuuskunta kutsui vallankumousjulistuksessaan 28. tammikuuta alkanutta sotaa kansan vapaustaisteluksi herroja ja kapitalisteja vastaan.⁹ Tämä viesti ilmeni kaatuneiden punaisten hautajaisissa, kun puheissa ja

runoissa punakaartilaisia kutsuttiin vapaussotureiksi, jotka murskaamalla kapitalistit vapauttaisivat työväenluokan sorron alta.¹⁰ Eli lopultakin kävi niin, että kapinassa kärsitty tuskallinen tappio piti sisällään tiettyä itsetunnon kasvua, mikä näkyi myös muualla kuin Kymintehtaan työläisissä.

Punaisten vapaussota oli tietysti eri asia kuin valkoisten vapaussota, jopa niin, että vallankumous voitiin punaisten näkökulmasta tulkita myös vapaustaisteluksi vanhan vallan ikeestä. Tätä tulkintaa tukevat ne *Työmiehessä* ja *Tiedonantajassa* julkaistut kuolinilmoitukset, joissa helmikuusta alkaen yleistyivät sellaiset ilmaisut kuin »kaatui vapaussodassa» ja »kaatui köyhälistön vapaustaistelussa». Kun Helsingissä pidettiin maaliskuun alussa punakaartin riveissä kaatuneiden hautajaiset, *Työmiehen* otsikon mukaan kyseessä oli »vapaustaistelussa kaatuneiden Helsingin Punaiseen Kaartiin kuuluneiden tovereiden hautaus». Tämäntapaisten ilmaisujen tarkoitus oli etsiä kuolemalle jokin syvempi merkitys ja sillä tavalla lohduttaa omaisia ja ystäviä. Huomattava on, että vallankumouksen tai sosialismin puolesta henkensä antaminen esiintyi kuoleman perusteluna paljon harvemmin.¹¹

Punaisten vapaussota ja vapaustaistelu jäivät kuitenkin marginaaliin, sillä punaiset mytologisoivat kapinansa sekä kansalais-sodaksi, jolla korostettiin sodan sisäpoliittisia tavoitteita, että vallankumoukseksi, joka liitti sodan taisteluksi yhteiskunnallista taantumusta vastaan. Tiukimmille kommunisteille sota oli marxilaisittain luokkasota. Nämä tulkinnat eriytyivät 1920-luvulla siten, että sosiaalidemokraateille sota oli kansalaissota ja kommunisteille luokkasota.¹²

Sodan molemmat osapuolet halusivat omilla myyteillään lakaista maton alle sodan todellisen luonteen, joka oli veristä taistelua vallasta. Myyttien merkitykset häivyttivät vuosikymmeniksi sisällissodan luonteen ja vaikutuksen suomalaiseen yhteiskuntaan. Neuvostoliiton romahduksen jälkeen niin valkoiselta

kuin punaiseltakin tulkinnalta katosi pohja. Sodasta tuli hämärä, tunteita herättänyt myytti, jonka todellinen luonne ja merkitys eivät useimmille avautuneet. Myyttejä vapaussodasta ja kansalaisodasta ei enää tarvittu. Niiden sijaan on puhuttu sisällissodasta ja nähty sota sekä siihen liittynyt terrori kaikessa armottomuudessaan.¹³ Tämän näkemyksen ovat sittemmin lähes kaikki koulutetut historiantutkijat viimeistään 2000-luvulla omaksuneet. Myös tässä kirjassa sotaa enimmäkseen kutsutaan sen neutraalilla yleisnimellä sisällissota.

Toisaalta on muistettava, että suomalaisen historiantutkimuksen Grand Old Man, akateemikko Eino Jutikkala (1907–2006) on löytänyt perusteluja sodan kaikille nimille. Hän päätyi puolustamaan myös valkoisten vapaussotaa, joka toki on vain osatotuus siitä, mitä vuonna 1918 tapahtui, mutta on sillä tavalla relevantti, että se kertoo sodan lopputuloksen, sen, miten Suomi vapautui Venäjästä. Jutikkala perustelee vapaussotaa myös sillä, että punaisten voittaessa Suomesta olisi todennäköisesti tullut neuvostotasavalta ja että se olisi menettänyt itsenäisyytensä.¹⁴

Edelleenkin on niin, että koulutetut historioitsijat voivat tarkastella sisällissotaamme täysin eri lähtökohdista, kuten seuraavat esimerkit osoittavat. Maanpuolustuskorkeakoulun apulaisprofessori Mikko Karjalaisen kirjassa *Mannerheimin päämaja* valkoinen Suomi kävi yksiselitteisesti vapaussotaa, muita sodan nimivaihtoehtoja ei edes mainita. Mannerheimin joukkoja vastassa olivat – vapaussotaa kun käytiin – yksinkertaisesti viholliset, punakaarti mainitaan kirjassa vain kerran.

Kun vapaussotamyytti halusi unohtaa itsenäistymisen mahdolliset kansainväliset kontekstit, ei Karjalainenkaan anna mitään arvoa saksalaisten sotatoimille. Hän ei mainitse Saksan intervention johtajaa, kenraalimajuri Rüdiger von der Goltzia nimeltä kertaakaan, eikä sitäkään, että saksalainen kreivi vieraili Mannerheimin päämajassa Mikkelissä ja että Mannerheim ennen

voittoparaatiaan Helsingissä teki vastavierailun von der Goltzin päämajaan Riihimäellä. Molemmat pitivät kauniita puheita ja onnittelivat toisiaan komeista voitosta, von der Goltz Mannerheimia Tampereen ja Viipurin valtauksista, Mannerheim von der Goltzia Helsingin valtauksesta ja Lahden seudun suurista voitoista, jotka merkitsivät punaisen länsiarmeijan tuhoa ja helpottivat siten ratkaisevasti Mannerheimin operaatioita kohti Viipuria. Molemmat ylipäälliköt jakoivat toisilleen korkeimmat mahdolliset kunniamerkit, ja von der Goltz välitti Mannerheimille keisari Wilhelm II:n terveiset. Karjalaisen teoksessa Helsinki vain vallataan, eikä sanota, kuka sen teki.¹⁵

Kirjassaan *Pitkät varjot* poliittisen historian emeritusprofessori Seppo Hentilä ruotii kriittisesti sisällissotaamme. Yksi hänen päätarkoituksiaan oli osoittaa valkoisen vapaussotamyytin kestämättömyys. Hentilän mukaan vapaussotatulkinta syntyi sodan loppuvaiheissa ja oli varsin keinotekoinen luomus, historiapolitiininen artefakti, joka rakentui siihen, että punaiset turvautuivat bolševikkien apuun.

Valtiollisen itsenäistymisen turvannut, valkoisten voittoon päätynyt sisällissota tarvitsi selitykseen mahdollisimman uljaan kertomuksen, ja sellainen se myös sai vapaussotamyytistä, jota valkoisessa Suomessa estoitta ja vailla vastaväitteitä rummutettiin maailmansotien välisinä vuosikymmeninä. [...] Kun Suomi taisteli vapautensa puolesta, ei mikään rikos voinut olla raskaampi kuin punaisten ryhtyminen maanpetokseen ja turvautuminen perivihollisen apuun.

Tällä tavalla vapaussotakertomus siis jälkikäteen perusteli ja oikeutti valkoisen terrorin ja punaisille annetut ankarat tuomiot. Vapaussotatulkintaa ei yhtään haitannut se, että Suomi oli joulukuun alussa 1917 julistautunut itsenäiseksi ja että tälle itsenäisyy-

delle oli jo ennen sisällissotaa saatu ulkovaltojen tunnustus, ensinnä bolševikkien Venäjältä.¹⁶

Sitä, että sisällissota on edelleen herkkä aihe, kuvaa seuraava episodi: 23. toukokuuta 2018 johtavan oppositiopuolueen SDP:n puheenjohtaja Antti Rinne ja kokoomuksen puheenjohtaja, valtiovarainministeri Petteri Orpo keskustelivat politiikan toimittajien tilaisuudessa. Kiivas väittely yltyi kuumaksi, kun Rinne muistutti siitä, että kokoomus oli 1960-luvulla vastustanut peruskoulua. Tähän Orpo reagoi sanomalla, että jos historiassa mennään vieläkin pidemmälle, SDP:n syntilistalta löytyy paljon raskaampi rikos, millä hän tarkoitti – vaikka ei sitä sanonutkaan – vallankumouksen aloittamista vuonna 1918. Rinne kiivastui ja koetti kasvot tulipunaisina puolustautua. Orpo taas huomasi menneensä liian pitkälle ja yritti jotenkin vetää sanojaan takaisin siinä tietenkään onnistumatta. Lopulta tilanne rauhoittui, kun molemmat pääsivät yksimielisyyteen yhteisestä vastustajasta, perussuomalaisista, joita kumpikaan ei ottaisi tulevaan hallitukseen. Tähän vakuutukseen keskustelu sillä erää päättyi.

Kokoomuksen puheenjohtajan nopea vetäytyminen kuumasta aiheesta kertoo oikeiston ylikorostuneesta varovaisuudesta, siitä miten sisällissodan voittajien perinteessä on tullut tavaksi, lähinnä yhteiskuntarauhan nimissä, myötäillä vasemmistoa ja siten ikään kuin pyydellä anteeksi sadan vuoden takaisia tapahtumia – terrorin lisäksi sitä, että kukistettiin kapina, jolloin laillinen järjestys voitiin palauttaa, ja sitä, että torjuttiin mahdollinen bolševismin vyöry idästä.

Siitäkin valkoinen Suomi on ollut varsin hiljaa, että sodan voitot syntyivät keskeisesti Saksan aseavun, Saksan kouluttamien jääkärien sotataitojen sekä Saksan intervention seurauksena. Tämän hiljaisuuden motiivi on ollut toinen: kun ulko- ja turvallisuuspoliittinen Saksa-suuntaus koki ensimmäisen maailmansodan lopulla romahduksen, ei Saksan roolia ollut aiheellista pitää

esillä, eikä varsinkaan siitä syystä, että se murensi pohjaa valkoisen puolen kahdelta tärkeältä myytiltä, myytiltä vapaussodasta ja myytiltä valkoisesta kenraalista. Keskeisesti näiden myyttien varaan rakennettiin nuoren itsenäisen valtion suurta kansallista kertomusta.

OSA I

SISÄLLISSODAN RAADOLLISUUS

Ihmisen aggressiivinen julmuus

Historia kertoo monista verisistä sisällissodista, joista tunnetuimpia ovat Yhdysvaltojen sisällissota (1861–1865), Venäjän sisällissota (1917–1922), Espanjan sisällissota (1936–1939) ja entisen Jugoslavian hajoamissodat 1990-luvulla. Pienen Suomen omia sisällissotia ovat olleet nuijasota (1596–1597) sekä kevään 1918 punakapina. Yhdysvaltojen sisällissota tosin oli erilainen, sillä siinä pohjoisen ja etelän osavaltiot taistelivat liittovaltion koossa pysymisestä. Sodan pääkysymys oli orjuus, jonka pohjoisvaltiot olivat lopettaneet ja jonka etelä halusi säilyttää.

Eläinfysiologian dosentti Seppo Turusen mukaan ihmiset ovat aina olleet poikkeuksellisen julmia ja tehokkaita niin proaktiivisessa kuin reaktiivisessa aggressiivisuudessaan. Valetieto, vihapuhe sekä yllyttäminen toisinajattelijoita ja toisia ihmisryhmiä kohtaan ovat olleet tyypillisiä keinoja päästä valtaan. Ne ovat johtaneet väkivaltaan, sotiin, kansanmurhiin sekä kirkkoihin ja kouluihin kohdistuneisiin hyökkäyksiin. Yleensä proaktiivisen aggressiivisuuden kohde on arvioitu itseä heikommaksi ja voittoa on siten pidetty todennäköisenä, ellei peräti varmana.¹

Sisällissodissa omia joukkoja kannustetaan osoittamalla propagandan keinoin vastapuolen synnit. Suomessa punaisten syntipukkeja olivat vauras yläluokka, tai porvaristo kuten silloin sanottiin, ja Svinhufvudin senaatti, valkoisten taas radikaalit sosialistijohtajat, jotka Venäjän bolševikeilta saatujen oppien avulla onnistuivat harhauttamaan harkintakyvytöntä massaa. Hitlerin Saksassa kaiken pahan alku ja juuri oli toinen rotu, juutalaiset, Stalinin Neuvostoliitossa kulakit ja muut luokkaviholliset. Jugoslaviassa syntipukki oli toinen etninen ryhmä, Ruandan kansanmurhaa edelsi hutujen voimakas vihakampanja tutseja vastaan. Massiivinen vihapropaganda on rakentanut viholliskuvaa ja kohottanut siihen liittyvää suuttumusta. Näin voitiin toteuttaa oman organisaation tavoitteita, kun ihan tavalliset ihmiset saatiin tappaamaan tuttujaan, naapureitaan, jopa sukulaisiaan, myös Suomessa.²

Molemmat Suomen kapinat kestivät kolmisen kuukautta, ja jälki oli kummassakin sodassa hirveää, kun niin voittajat kuin häviölle jääneetkin tappoivat paitsi ottaakseen vallan myös kostakseen, ja tekivät sen pelkästä tappamisen ilosta. Lisäksi voittajat halusivat varmistaa, ettei hävinnyt osapuoli nousisi maan raosta ihan heti, tuskin koskaan. Sisällissodan logiikka on armoton myös siksi, ettei vihollinen ole vain sotilaallinen vastustaja vaan petturi, joka ei ole noudattanut mitään kunniallisuuden ja inhimillisyyden perussääntöjä ja jolta ei ole voinut odottaa mitään armoa.

Villit huhut vihollisen julmuuksista olivat keskeinen osa sisällissodan henkistä ilmapiiriä vuonna 1918, ja niitä laitettiin herkästi sanomalehtien sivuillekin. Kuoleman jälkeiset muutokset ihmisruumiissa tulkittiin merkiksi kidutuksista ja uusiksi osoituksiksi vastustajan petomaisuudesta. Sisällissodille ominainen koston kierre sai käyttövoimansa näistä huhuista, jotka kertoivat vastustajan todellisista tai kuvitelluista julmuuksista.³

Suomen sisällissota ei verisyydessään ollut mikään poikkeus, samanlaista oli sota myös lähialueilla, varsinkin Venäjällä mutta

myös Latviassa ja Virossa. Näissä maissa oli mukana myös suomalaisia, jotka eivät halunneet laskea aseitaan sen jälkeen, kun sota Suomessa oli päättynyt, vaan jotka katsoivat vapaussotansa vielä jatkuvan hieman kansainvälistyneenä. Sotahuuma ja kriisitunnelmat alkoivat osoittaa hiipumisen merkkejä vasta siinä vaiheessa, kun tasavallan presidentiksi valittiin vuonna 1919 K. J. Ståhlberg eikä suinkaan valkoista kenraali Gustaf Mannerheimia, joka mieluusti olisi jatkanut sotimista Pietarin suunnassa bolševikkien kukistamiseksi. Omaa vallankumoustaan ja vapaussotaansa pyrkivät jatkamaan ne punaisten johtajat ja tavalliset kaartilaiset, jotka olivat paenneet Venäjälle tarkoituksenaan aloittaa sieltä käsin vallankumous uudelleen tai jotka halusivat taistella suuren vallankumouksen puolesta bolševikkiarmeijan riveissä.

Sisällissodan rinnalla tavanomainen valtioiden välinen sota on jotenkin yksinkertaisempi ja kliinisempi, kun taistellaan rajoista tai geopolitiisesta vaikutusvallasta. Pitkittyessään ja totaalistuessaan siihenkin voi sisältyä sekä rotuvihan että koston elementtejä, kuten toisessa maailmansodassa nähtiin. Varsinkin Saksa ja Japani, joiden sotatavoitteet rakentuivat osin rotuoppeihin, murskattiin lopulta myös koston hengessä niin täysin, ettei niiden vahvasta militarismista jäänyt jäljelle kuin savuavat rauniot.

Sisällissodassa ei tavoitella muutoksia maan rajoihin, vaan tavoitteena on valtion sisäinen valta, vastustajan murskaaminen sekä muutos aikaisempaan valtarakenteeseen niin, että se tyydyttäisi oman puolen taistelijoiden ja kannattajien vaatimuksia. Sisällissodissa eivät kapinot maakunnat ja alueet keskenään – poikkeuksena edellä mainittu Yhdysvaltain sisällissota – vaan mittaa toisistaan ottavat yhteiskunnan eri ryhmittymät: säädyt, luokat, puolueet ja sosiaaliset kerrostumat. Valtaa ei tavoitella hetkellisesti vaan uusi valtarakenne halutaan luoda pysyväksi ja horjumattomaksi myös vastaisuudessa.